

З'ЯМЛЯ ПАМ'ЯТАЕ. А МЫ?

**(Заканчэнне.
Пачатак на 1-й стар.)**

«Ваеннапалонныя, раздзеленыя па нацыянальнасцях, утрымліваліся ў трох казармах. У адной з іх, што стала бліжэй да ракі Палата, пражывалі рускія салдаты і сяржанты. Тут утрымліваліся каля 100 камандзіраў Чырвонай арміі. Гэтую казарму так і называлі — «Руская». Другая казарма, так званая «Агульная», дала прытулак ваеннапалонным многім нацыянальнасцям, у тым ліку беларусам і рускім. Трэцяя казарма была агароджаная ключом дратам. Тут жа знаходзіўся будынак кухні. Месца гэта называлася «Украінская казарма», але ўваход у яе быў вольны для ўсіх. Жыхары Украіны чамусьці былі ўпэўнены, што іх хутка адпусціць па дамах. Сапраўды, летам 1941 г. немцы амандавалі, якое «захлыналася» ў вялізным патоку палонных, вайскоўцаў некаторых нацыянальнасцяў адпусціла дадому. Сярод іх былі і беларусы, і жыхары прыбалтыйскіх рэспублік, і ўкраінцы. Але для Беларусі і Украіны восенню 1941 года гэтае паслабленне было адменена». (З кнігі Сяргея Копыла «Урочышча Пяскі — тэрыторыя смерці. 1941—1944».)

стрэльбішчы, якое пазней стала называцца ўрочышча Пяскі. Тут адбываліся і масавыя пакаранні смерцю — сотнямі штодня. Ніхто не ведае дакладную колькасць людзей, якія знайшлі спачын у гэтым месцы. Летам 1941 года тут рос сасновы бор, цяпер — пасыпана пустка.

— Цяжка сказаць, чаму дагэтуль вялізная брацкая магіла не прыведзена ў парадак. Магчыма, справа ў тым, што ўвесь час на гэта не хапала грошай, — разважае дэпутат Наталля Гувік. — Там жа недастаткова паставіць памятник знак, неабходна зрабіць насып, каб коці людзей не разосліся.

— Чаму не вядзецца размова пра перапахаванне?

— Эксплуатацыя і перапахаванне немагчымыя з-за вялікіх аб'ёмаў работы. Спецыялісты 52-га пошукавага батальёна Міністэрства абароны прыйшлі да высновы, што для гэтага ім прыйдзецца працаваць ва ўрочышчы Пяскі сама лямпа 5 гадоў, сканцэнтраваны ўсе свае сілы.

— Пасля вайны амаль 14 разоў па пяць гадоў прайшло... Колькі ж імёнаў можна было аднавіць за гэты час!

— Спроб было некалькі. У 1949

году лясцы ва ўрочышчы. Большасць з іх — дзякуючы былому вязню Дулага-125 Міхаліу Скрабіну, якому ўдалося адтуль уцячы і які жыве сёння ў Маскве. Кожны год 3 ліпеня ён прыязджае туды, нягледзячы на ўзрост. Яму 96 гадоў.

— Вы даведліся пра гэтае трагічнае месца, калі ўзначалілі гарадскі Савет дэпутатаў?

— Так. У 2010 годзе ў Полацкі гарадскі Савет дэпутатаў і ў гарадскі выканаўчы камітэт зноў звярнуліся палачане і гарадское аддзяленне Беларускага фонду міра з просьбай аб ушанаванні памяці тых, хто знайшоў свой спачын у Пясках. Савецкам дэпутатаў было прынята рашэнне аб стварэнні мемарыяльнага комплексу і аб'яўлены конкурс праектаў. У выбары праекта ўдзельнічаў увесь горад: праводзіліся грамадскія сходы, публічныя прэзентацыі. Выбраві праект наваполацкага таварыства з дадатковай адказнасцю «Мастак-Сервіс», у значнай ступені і таму, што ён патрабаваў меншых выдаткаў. На той момант кошты мемарыяльнай складываў мільярд рублёў, і сума гэтая была для гараджан пад'ёмная. Гарыканкам падтрымаў рашэнне гарадскога Савета дэпутатаў, і пачаліся работы па стварэнні мемарыяла.

На працягу года была падрыхтава-

дзены пры раскопках знак з надпісам «Дулаг-125» на нямецкай мове. Мы выдалі кнігу «Урочышча Пяскі — тэрыторыя смерці. 1941 — 1944» накладам 600 экзэмпляраў.

Але ў красавіку 2011 года гримнуў фінансавы крызіс, збор сродкаў амаль спыніўся, і стала вядома, што ўласнымі сіламі палачанам мемарыяльны комплекс не дабудаваць. У выніку росту цен і дэвальвацыі кошт праекта павялічыўся ў пяць разоў.

— Наколькі вядомае гэта месца за межамі Полаччыны?

— Баюся, што яно і самім палачанам вядомае недастаткова. Я падлічыла: калі б кожны паўналетні жыхар толькі Полачкі і Наваполацка пералічыў на рахунак па 10 тысяч рублёў, мы сабралі б 1,5 мільярд, а калі б па «дзясятцы» ахварвалі дарослыя жыхары Віцебшчыны, мемарыял даўно быў пабудаваны. Мы выканалі б тады свой грамадзянскі абавязак перад тымі, хто загінуў дзеля нас. Перад сваімі дзядзямі, якія так і не вярнуліся дадому, перад юнакамі, якія так і не сталі бацькамі, перад дзецьмі, якія так і не выраслі.

Цяпер я рыхтую зварот у Італьянскае пасольства, бо ў Полацку ў некалькіх месцах утрымліваліся італьянскія ваеннапалонныя, у тым ліку і ў Дулагу-125. 7 тысяч еўра для мемарыяла сабралі гарадскія арганізацыі нямецкага горада Фрыдрыхсхафен — гэта пабрацім Полацка. Больш за 3 мільёны беларускіх рублёў пералічылі дэпутаты Палаты прадстаўнікоў. На 2014 год з абласнога бюджэту па той жа праграме запланавана выдаткаваць яшчэ 226 млн рублёў. Маладзевыя будаўнічыя атрады Віцебшчыны намераны пералічыць усе заробленыя сёлета з красавіка па кастрычнік сродкі на будаўніцтва мемарыяла. Усё гэта добра, але недастаткова.

Мы звярнуліся да Саюзнай дзяржавы, і там таксама гатовы дапамагчы, але гэта — вельмі доўгі працэс, і 9 мая 2015 года мы не паспеем. Міністэрства куль-

■ Лёсы

І ўвесь час — як па лязе брытвы

Фота Яўгена ПІСЕЦКАГА

Сівая ў 20 гадоў

— У 1944 годзе, падчас вызвалення, мела я ўсяго 21 годок. А была зусім-зусім сівая. Пытаецца, чаму? 24 красавіка 1943-га, яшчэ ў партызанах, пахавала першага мужа. 29 лютага 1944-га, адроза пасля вызвалення, памёр бацька. А 10 лістапада — маленька дачушка. Вось колькі ліха на адну галаву. Дзіва што сівее.

Як загінуў муж — падрабязнасцяў не ведаю. Прыйшоў міліцыянер па прозвішчы Дварак і сказаў: «Вольга, трэба хаваць мужа». Муж быў татарын, ваенны, да вайны служыў у штабе, у сакрэтнай часці. Замуж за яго я выйшла ў 1940-м. Сіпцале яваскоае вяселле было ў ліпені. На той час я ўжо працавала настаўніцай пасля Мазырскага педтэхнікума.

Мне не было 18 гадоў, таму нас не распісалі, а толькі яму зрабілі адзінку ў ваенным білеце. Пачалі мы жыць, а ў 1941-м — вайна. Вайна — гэта не дай Гасподзь. Усё, што хочаце, каб толькі не вайна...

У партызанах муж апынуўся не адроза. Пад Палтавай трапіў у палон. Нейкім чынам вырваўся і прыйшоў да мяне з барадой да пояса, вошаў прынесі столькі... Ледазье звабіліся. Калі шчыра, то мы не вельмі і ўзрадаваліся яго вяртанню, бо кругом — немцы. У нашай вёсцы Мышанцы стаялі вялікі гарнізон. А ён — камуніст, ваенны. Дансуць — усёй сям'і гора будзе.

Асабліва трывожна стала пасля таго, як муж пайшоў у партызаны. Бацьку майго адроза аршытавалі, завезлі ў Калінкавічы. Дапамагло, што людзі заступіліся. Пачалі гаварыць: гэта ж не сын, а зяць, фактычна чужы чалавек. Старастам быў кум таты — з яго боку таксама нейкая падтрымка. Налісалі калектыўную петыцыю, людзі распісаліся, мама паехала з ёю ў Калінкавічы, і здарыўся чуд: тату адпусцілі.

Тым не менш былі і скосяпа позіркі ў наш бок. Бо ўдзень у вёсцы гаспадарылі немцы, а ноччу прыходзілі партызаны, спакойна жыць не давалі. Партызанам трэба было паастаянна дапамагач прадуктамі, адзеннем, тытунём. А чым жа ім харчавацца, у што апрачанацца? У лесе холадна і годна. Дапамагалі — дзе знаёмія людзі са сваіх вёскаў, дзе сваякі ці сям'я, а дзе і іншыя жыхары. Не ўсім гэта падабалася.

Хата наша стаяла на самым ускрайку, першай ад лесу. Да нас самых першых і прыходзілі, і ўсе пра тое ведалі. Сабака быў, Бобка, праз яго чуно, што да нас госці з лесу ідуць. Пакуль не застрэлілі.

Так што жылі вельмі трывожна. Муж пра гэта ведаў і аднойчы перадаў праз атраднага сувязнога Азізка Урэцкага, з якім сярваваў мой старэйшы брат, каб я збіралася да яго ў лес. Але ў лес я ішла таксама праз слёзы і крык у хаце. Партызан да нас у тую ноч прыйшоў многа-многа, было іх цэлы двор і цэлая хата — мо ўсім атрадам і прыйшлі. «Збярэйся». Я на печы рыдаю, а тата таксама плача, не пускае мяне. «Нікуды не ідзі!» А як ты не пойдзеш? Мой муж як падскочыць да яго: «Вы што, Алёксандр Ігнацьевіч? Вы ведаеце, што вешаць будучы тых, у каго мужык у лесе?» «Дык нас будучы вешаць, калі яе забярэш». Ну, забралі, на мучэнне.

Каму быць павешаным, таго не застрэляць

Я немцы вешаюць, мы на свае вочы бачылі. Лішч раней вёску акружылі аднойчы карны атрад, з кулямётамі. Снагалі ўсіх на палюну перад домам Урэцкага, і яго вароты былі з высокай перакладняй. І на гэтых варотах вісяць тры пятлі. Мы ўжо ведалі, што карнікі па вёсцы шукалі нашага старшыню калгаса Мікалая Ермаловіча і яшчэ Дашкевіча, таксама актывіста. Не знайшлі. А хто ж, трэці? Я стаю і думаю: «Каго ж будучы вешаць трэцім? Дакладна мяне, бо муж — камуніст і афіцэр, у партызанах. А мо каго з нашых яўроў?» А ў нас у вёсцы жылі дзве яўрэйскія сям'і — Урэцкіх і Дрэарэў...
Немцы вывелі наперад нашага староста — быў у вёсцы таты слаўны старэнькі дзядок, Павел Ермаловіч (таксама Ермаловіч), вельмі добрапрастойны дзядышка. Ніколі ні з кім не канфіктаваў. У пачатку акупацыі па загадзе новых «улад» сабралі сход і выбралі яго старастам. Што ён, бедны, виваваў? На сходзе кожны ўігнаў галаву і стараўся хуценька ўзняць руку за іншага, каб толькі не яго. І ён папаўся. Немцам стала вядома, што на начах у вёску прыходзяць партызаны, і што нехта расклеівае лісткі. А ён, староста, не дансё. Я ж ведала, што расклеівае мой старэйшы брат — яму прыносілі з атрада.

Надзеля ў лагеры ваеннапалонных Баравуха-1 (Полацк). Кравік 1942 г. Малюнак на адвароце нямецкага плаката.

«Падшыла вясна, галодныя людзі елі траву, іхні з'яўляліся на пляцы, і білі вошай. За дратам усё рунале, а лагеры пляч быў шэрага колеру».

«Вольны» выхад за драт. Люты 1942 г. Малюнак на адвароце нямецкага плаката. Так вывазілі групы з лагера

годзе Полацкі абласны Савет дэпутатаў звярнуўся ва ўрад рэспублікі па сродкі для ўвекавечвання памяці савецкіх воінаў і мірных грамадзян. Абельск быў усталяваны толькі ў 1965 годзе, у 20-ю гадавіну Перамогі, і тое далёка ад месца масавага пахавання. Яшчэ праз 20 гадоў усталяванню помніка ва ўрочышчы Пяскі перашкодзіла адсутнасць моста праз Палату. Тады памятник знак быў адкрыты на правым беразе ракі.

Летам 1992 годзе ў Пяскі прыйшлі дзеці. Міжнародны скаўцкі лагер знайшоў і перапахавав астанкі 482 савецкіх ваеннапалонных. Пры гэтым удалося аднавіць толькі пяць прозвішчаў. Тады ў Полацкім гаркаме паабяцалі зрабіць ва ўрочышчы ахоўную зону, але трэба было вызначыць межы пахаванняў.

Вясной наступнага года межы паспрабавалі вызначыць ужо школьнікі з Наваполацкага клуба «Разведчыкі вайскай славы», якім кіравала Яўгена Трапезніцава. Прачыталі яшчэ 6 прозвішчаў. Але пошукавая работа на непрафесійнай аснове хутка была забаронена.
Прафесіяналы з 52-га пошукавага батальёна пры Міністэрстве абароны Беларусі прыйшлі ва ўрочышча Пяскі толькі ў 2005 годзе. Тады, нарэшце, былі ўдакладнены і абзначаны межы пахаванняў, адноўлена яшчэ некалькі імёнаў.
Усяго вядомы 102 прозвішчы з дзясцякаў альбо больш за сотню тысяч тых,

на праектна-каштарысная дакументацыя, праведзены неабходныя экспертызы і ўзгаднены. Адначасова на працягу 2010—2011 гадоў праходзіў збор сродкаў: ладзіліся суботнікі, быў адкрыты спец-рахунак у Віцебскім аддзяленні Фонду міра. Удалося сабраць 600 мільёнаў рублёў, з іх 180 млн пералічылі абласны бюджэт па праграме увекавечання памяці абаронцаў Айчыны і ахвяр вайны. На гэтыя грошы была апланчана праектна-каштарысная дакументацыя, выраблена металічная агароджа, пабудавана Сцяна памяці з памятнымі знакам, які дублюе зной-

туры згодна выступіць заказчыкам, але пасля таго, як будзе пабудаваны помнік Сямёну Полацкіму ў Полацку. А калі да 70-годдзя Перамогі мы не пахаваем салдат той вайны, то наўрад ці зробім гэта пазней. Пойдуць з жыцця апошнія сведкі, памяць канчаткова састроцца, косяк змяжачуцца з пылам... Тады асабіста я 9 мая буду плакаць на гэтым месцы, бо адчуваю сваю адказнасць перад тымі, хто там ляжыць...
Наўпэўна, гэта тая справа, да якой неабходна падключыцца ўсім жыхарам Беларусі.

Вольга МЯДЗВЕДЗЕВА.

■ Супрацоўніцтва

«БЕЛАРУСКІ КВАРТАЛ»

ПАБУДУЮЦЬ У СМАЛЕНСКУ

Напрыканцы верасня ў раёне вёскі Кісялёўка, што пад Смаленскам, пачалася будаўніцтва жылга комплексу, які будзе створаны беларускі спецыялістамі. Праектам прадугледжваецца ўзвядзенне трывацаці дзсяціпаверховых імацоў, а таксама будаўніцтва аб'ектаў інфраструктуры, паведамлілі рэдакцыі ў прэс-службе Мінбудархітэктуры.

Узводзіць жылы комплекс у Смаленску будучы спецыялісты Віцебскага домабудаўнічага камбіната. Кіраўніцтва міністэрства адзначае, што на гэтым прадпрыемстве нядаўна завяршылася мадэрнізацыя.

Распрацоўка спецыяльнага праекта «Беларускі квартал» ажыццяўлялася лепшымі спецыялістамі «Белдзяржпраекта». Гэты праект, які ўключае сабой камплекс чаршчыкоў і дакументацыі ўніверсальнага комплексу забудовы, паціяннуецца як своеасаблівы экспертны брэнд беларускіх будаўнікоў. «Беларускі квартал» — вядомы па архітэктурным абліччы, асабліва па тэхналагічным узвядзення, тэрмінах рэалізацыі і даступным кошце жылы комплекс.

Сяргей КУРКАЧ

■ Факт

8 ТЫСЯЧ КОНЕЙ

Учора Нацыянальны банк увёў у абарачэнне сярэбраную памятную манету «Год Князя» серыі «Кітайскі календар», паведамляе Упраўленне інфармацыі і грамадскіх сувязяў Нацбанка. Манета мае намінал 20 рублёў, пробу сплаву 925, масу 33,63 грама і дыяметр 38,61 міліметра. Адчаканена на Манетным двары Польшчы якасцю «пруф-лайк». Тыраж да 8000 штук.

Уладзіслава КУЛЕЦКІ

ГРАМАДЗЯНІН НЕ ІНІЦЫЯВАЎ

КАМІСІЙНУЮ ПРАВЕРКУ,

ПАГАДЗІЎСЯ З НЯЗНАЧНАЙ ГРАШОВАЙ СУМАЙ

Чарговае пытанне, што па-

ступіла па рэдакцыянай «гарачай лініі», датычылася выплат страховага пакрыцця па дагаворы добраахвотнага страхавання жылёў, якія належыць грамадзянам. Задаў яго жыхар Баранавічаў, які пражывае ў прыватным сектары і трымае карову.

— Наша сям'я страхуе рагуль ўжо гадоў дваццаць. Сёлета зрабілі тое ж самае. Аднак выйшла так, што карова захварэла. Ветэрынарны ўрач пасля агляду жывёлы параіў здраць яе на мяса. Што мы і зрабілі. За здадзеныю прадукцыю атрымалі ад спажывацтва каля 3,3 мільёна рублёў. Яшчэ 6 мільёнаў рублёў нам выпаліць «Белдзяржстрах», — расказаў нам заяўнік.

Наколькі мы зразумелі далей, колішні ўладальнік каровы разлічваў агулам атрымаць кампенсацыю ў памеры 12 мільёнаў рублёў — на суму страхоўкі. А выйшла, як бачым, менш. З гэтым пытаннем, як расправіць далей мужчына, ён звяртаўся і ў Брэст, і ў Мінск. Пачуў у адказ, што, маўляў, «такія правільны». Ці так гэта, прасіў ён удакладніць. Дзе з тымі правіламі можна азнаёміцца, бо ў свабодным доступе, сярэдняў чытач, ён іх адшукаць не змог.

Па просьбе рэдакцыі зварот жыхара Баранавічаў па пытанні нязгоды з памерам выплачанага страховага пакрыцця па дагаворы добраахвотнага страхавання жылёў, якія належыць грамадзянам, быў разгледжаны ў Беларускай рэспубліканскай унітарнай страхавым прадпрыемстве «Белдзярж-

страх». У выніку нам паведамлілі наступнае.

Ёсць Правілы № 34 добраахвотнага страхавання жылёў, якія належыць грамадзянам, узгодненыя Міністэрствам фінансаў 03.03.2004 г. № 123 (з далейшымі змяненнямі і дапаўненнямі). На іх умовах паміж грамадзянінам і «Белдзяржстрахам» заключаны дагавор страхавання: страхавальнікам выплачываецца кампенсацыя ў выпадку вымушанага забое жыўёў у памеры 50 працэнтаў страховай сумы, устаноўленай у дагаворы страхавання па данай жывёле (пункт 56 Правілаў № 34).

«Страховае пакрыццё» ў памеры страховай сумы, устаноўленай у дагаворы страхавання (12 мільёнаў), выплачываецца ў выпадку страты (гібель), знішчэння застрахованай жывёлы ў сувязі з прафілактычнымі мерапрыемствамі па барацьбе з эпідэзіяты.

Аб тым, што страхавальнік азнаёміны з дзеючым на момант заключэння дагавора страхавання ўмовам і атрымаў Правілы № 34, сведчыць яго подпіс у страхавым полісе.

Дадаткова паведамляем, што, паводле акта аб накіраванні на вымушаны забой застрахованай жывёлы, аформленага ветэрынарным урачом адкрытага акцыянернага таварыства «Птушкафабрыка «Дружба», 09.07.2013 уладальнік жылёў было рэкамэндавана ў сувязі з устаноўленым канчатковым дзяньназам «траўматычны рэтыкулаперыкардыт» здзейсніць забой да 11.07.2013 года.

Згодна з прыёмнай квітанцыяй адасобленага структурнага пад-

раздзялення (філіяла) «Нарыхт-прамгандаль» Баранавіцкага райспажывтаварства ад 09.07.2013 года, за забітую застрахованую карову ўжормленасцю ніжэй за сярэдняю (жывёла масай, з улікам зняжка, 480 кілаграмаў) залпацілі 3,3 мільёна рублёў, зыходзячы з 6 800 рублёў за кілаграм.

Разам з тым, пастановай Міністэрства сельскай гаспадаркі і харчавання ад 03.04.2012 года «Аб устанавленні фіксаваных цен на сельскагаспадарчую прадукцыю (жывёлагадоўчы), што закупляецца для дзяржаўных патрэб» устаноўлены памер фіксаванага кошту за буйную рагатуную жывёлу ўжормленасцю ніжэй за сярэдняю ў памеры 8 173 тысячы рублёў за тону.

Грамадзянін, які з'яўляецца зацікаўленай асобай у атрыманні максімальнай грашовай сумы за здадзеныю на забой жывёлу, не ініцыяваў камісійную праверку з мэтай выключэння зніжэння фактычнай вярты масы і ўжормленасці каровы, пагадзіўся з нязначнай грашовай сумай.

Плацежным даручэннем ад 09.08.2013 прадстаўніцтвам «Белдзяржстраха» па г. Баранавічы і Баранавіцкім раёне грамадзяніну выплачана страхавая кампенсацыя ў памеры 6 мільёнаў рублёў. Такім чынам, абавязцельствы па дагаворы страхавання выкананы ў поўным аб'ёме.

Пры вывучэнні дагавора страхавання, заключанага з грамадзянінам, а таксама разліку сумы страхавой кампенсацыі парушэнняў не ўстаноўлена».

Сяргей РАСОЛЬКА.

Чакалі сваіх — прыйшлі чужыя

Пасля вайны я зноў працавала настаўніцай у Мышанскай школе (а Мышанка некаторы час была нават раённым цэнтрам), вяла 1-я і 3-я класы. Дырэктарам школы прызначылі Івана Іванавіча Сцяпука, за якога я праз год выйшла замуж. Патрэбна сказаць, што жылі пасля вайны ўсе вельмі і вельмі бедна, дырэктар школы не быў выключэннем. Хадзіў мой мост у мястэчку Пціч — усё вёскі навокал грывелі. Тады, праўда, загінула і многа партызан. Але рух намяціх зшалюна на фронт быў паралізаваў нашыя надоўга. Узрывалі і эшалоны, якія везлі ў Германію нагарабленне.

Пра тое, што пачалося вызваленне Беларусі, мы даведліся на сходы ў Смалоду. Там нам паведамлілі: нашы войскі вызвалілі Калінкавічы, Мазырь, населеныя пункты Міхнаві-

Хата наша стаяла на самым ускрайку, першай ад лесу. Да нас самых першых і прыходзілі, і ўсе пра тое ведалі. Сабака быў, Бобка, праз яго чуно, што да нас госці з лесу ідуць. Пакуль не застрэлілі.

чы, Мышанку... А ў нас у лесе ўсе з гэтых мясцін. Колькі было слёз! Слёз радасці...

Прыляцелі неўзабаве два нашы кукурузнікі, скінулі лістоўкі. Пачыталі мы іх і зразумелі, што пра жыццё беларускіх партызан пад акупацыяй, пра беларускіх партызан за ліній фронту мала што ведаюць. У адной лістоўцы была такая прыпеўка: «Не обижайся, моя мамка, что я домик разобмилу. Моя женка спала с немцем, чуть я бомбой разбудил». На другой намаляваны востем жанчын, што цягнуць плуг, а заду мужык-яўрэй закручанай пугай падганяе. Да чаго гэта ўсё, мы не зразумелі. Я ж вам кажу, вайна ёсць вайна. Шмат чаго адбывалася незразумелага. Мы толькі зрабілі для сябе адну важную выснову, што калі пачалі ляцаць самалёты, то нашы лісткі і хутка будуць тут.

Атрады партызан пайшлі са зброяй да ліній фронту — дапамагаць рэгуляваным часцам, а мы, жанчынцы з дзецьмі і параненыя ці хворыя, засталіся ў лесе без аховы. Напкілі хлеба, паадзявалі рэчымі на спіну (так не цярэлася) і чакалі з хвілінна на хвіліну ўжо сваіх. І вось раздаецца стук у дзверы. Я першая падскочыла да дзвярэй (а ў іх сучок з дошкі хваў), глянула ў гэтае «воцка»: немцы. З аўтаматамі, чатыры чалавекі. «Руш матка, век!» Нас у зямлянцы таксама было чатыры жанчынны, пяцёра дзяцей і мужык — дзядышка Федзя, нашы жаласныя каваль. Ён на тыф хваў, таму ляжаў. Адроза: «Партызан!» Вывелі з зямлянкі і забілі, на месцы. Засталіся маленькія дзеткі — Манька і Поля.

Нас пакуль не чапаюць. Паставілі перад зямлянкай і пытаюцца: «Во фатер кіндер?» («Дзе бацькі дзяцей?»). І колькі тут мужыкоў з намі. Паспрабавалі ім тлумачыць на сваёй мове — не, маўляў, гаварыце па-нямецку. Добра, што я крыху валодала рускай мовай. Растлумачыла, што з мужыкоў толькі адзін і быў. Той, якога забілі. Сукаколіся быццам. Праз перакладчыка з'едліта так пытаюцца, як па-беларуску будзе «Няхай жыве геносе Гітлер». Перакладзілі ім. Відца, адступаючыя ваякі шукалі нейкага, хоць маленькага, рвананцу.

Аднойчы ўжо была падобная гісторыя, успомніць страшна. У самым пачатку вайны, як толькі прыйшлі немцы, да нас у хату іх набілася некалькі чалавек — знаёміцца з мясцовым насельніцтвам. Быў таксама перакладчык. І запатрабавалі, каб мы казалі здравічу іх фірорэ. «Няхай жыве геносе Гітлер